

Konrad Meus

Struktura i funkcjonowanie "Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy" w okresie autonomii galicyjskiej

---

Wadoviana : przegląd historyczno-kulturalny 11, 14-28

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONRAD MEUS

STRUKTURA I FUNKCJONOWANIE „TOWARZYSTWA UPIĘKSZANIA MIASTA WADOWIC I OKOLICY” W OKRESIE AUTONOMII GALICYJSKIEJ

GENEZA DZIAŁALNOŚCI STOWARZYSZEŃ NIEPOLITYCZNYCH W GALICJI W LATACH 1867–1914

Załamanie się neoabsolutyzmu austriackiego w roku 1859 zapoczątkowało liberalizację polityki wewnętrznej wobec obywateli monarchii austriackiej¹. Już w okresie rządów Antoniego von Schmerlinga – autora słynnego patentu lutowego, ograniczającego decentralizację monarchii habsburskiej – w latach 1862–1865 zniesiono rewolucyjną cenzurę, wprowadzono podstawowe swobody obywatelskie (nietykalność osobistą, tajemnicę korespondencji), a także nadano statut zrównujący z prawami katolików inne wyznania religijne². W roku 1867 w przededniu zatwierdzenia tzw. konstytucji grudniowej, Rada Państwa uchwaliła kolejne ustawy zwiększające prawa obywatelskie mieszkańców Cesarstwa³. Jedną z nich była *Ustawa o prawie stowarzyszeń* zatwierdzona w dniu 15 listopada 1867 r. Ustawa ta składała się z dwóch rozdziałów, z czego pierwszy dotyczył *stowarzyszeń w ogóle*, z kolei drugi *stowarzyszeń politycznych*⁴. Ustawa dotycząca stowarzyszeń o charakterze bankowym, kredytowym i asekuracyjnym była wydana oddzielnie⁵. Dla rozważań przedstawionych w niniejszym artykule, szczególnie znaczenie miał pierwszy rozdział wspomnianej ustawy, a w szczególności § 4

---

1 M. Janowski, *Inteligencja wobec wyzwań nowoczesności. Dylematy ideowe polskiej demokracji liberalnej w Galicji w latach 1889 – 1914*, Warszawa 1996, s. 17.

2 H. Wereszycki, *Historia Austrii*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1972, s. 256 – 257.

3 Tamże, s. 257.

4 *Ustawa o prawie stowarzyszeń z dnia 15 XI 1867 r.* [w:] *Przekłady Ustaw, Rozporządzeń i Obwieszczeń Prawa Państwa dla Królestwa Galicji i Lodomerji, tudzież Wielkiego Księstwa Krakowskiego* (dalej: *Ustawa o prawie stowarzyszeń z dnia 15 XI 1867 r.*), Lwów 1867, s. 275 i 280.

5 Tamże, s. 275.

obligujący każdorazowo członków założycieli towarzystwa niepolitycznego do zawiadomienia Władzy, zarówno powiatowej jak i krajowej, o *zamierzonym utworzeniu stowarzyszenia* wraz z przedłożeniem zaprojektowanego w tym celu statutu. Ustawa regulowała także treść owych statutów, które powinny zawierać:

- a) *Cel stowarzyszenia, środki tegoż i sposób ich zbierania.*
- b) *Sposób tworzenia i odnowienia stowarzyszenia.*
- c) *Siedzibę stowarzyszenia.*
- d) *Prawa i obowiązki członków stowarzyszenia.*
- e) *Organa kierownictwa stowarzyszenia.*
- f) *Wymogi do powzięcia obowiązujących uchwał, wygotowań piśmiennych i obwieszczeń.*
- g) *Sposób załatwiania sporów, wynikających ze stosunku stowarzyszenia.*
- h) *Reprezentację stowarzyszenia na zewnątrz.*
- i) *Postanowienia, co do jego rozwiązania*⁶.

Kodyfikacja prawa o stowarzyszeniach umożliwiła w okresie autonomicznym powstanie na obszarze Galicji licznych – mniej lub bardziej znaczących – stowarzyszeń charytatywnych, kulturalnych i oświatowych. Towarzystwa te były po pierwsze wyrazem bardzo popularnej wówczas pracy organicznikowskiej w *górnym warstwach społecznych*, propagujących działalność u podstaw wśród ludu⁷, a po drugie, jak pisał znakomity historyk Jacek Purchła, opisując działalność fundacyjną w Krakowie na przełomie XIX i XX wieku: fundacje (w tym również towarzystwa niepolityczne) *odegrały [...] znaczącą rolę nie tylko w szeroko rozumianym życiu społecznym, [...] ale przyczyniły się istotnie do rozwoju ekonomicznego i urbanistycznego miasta*⁸. Analogie do działalności stowarzyszeń i fundacji niepolitycznych w ówczesnym Krakowie znajdziemy w skali proporcjonalnej także w miastach i miasteczkach o charakterze prowincjonalnym. W samej tylko gminie Wadowice w roku 1910 zarejestrowanych było przeszło trzydzieści stowarzyszeń niepolitycznych, z których zaledwie sześć zawiesiło lub rozwiązało swoją działalność przed styczniem roku 1911⁹. Wśród najbardziej

6 Tamże, s. 275 – 276.

7 J. Hoff, *Życie społeczne w małych miastach Galicji Zachodniej w dobie autonomii* [w:] *Galicja i jej dziedzictwo. Społeczeństwo i gospodarka*, t. II, Rzeszów 1995 r., s. 230.

8 J. Purchła, *Matecznik Polski. Pozaekonomiczne czynniki rozwoju Krakowa w okresie autonomii galicyjskiej*, Kraków 1992, s. 91–93.

9 Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAHU/ Lwów): *Wykaz A i B Starostwa wadowickiego w sprawie stowarzyszeń niepolitycznych istniejących w roku 1910* (dalej: *Wykaz A i B Starostwa*), zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 5884, k. 3–11.

znanych, działających w Wadowicach przed I wojną światową stowarzyszeń, możemy wymienić: „Towarzystwo Bursy im. Stefana Batorego”, działające przy miejscowym gimnazjum, „Towarzystwo Gimnastyczne Sokół” – filia „Sokoła” we Lwowie, czy właśnie „Towarzystwo Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” (TUMWiO), którego początkowej działalności poświęcona została niniejsza publikacja.

TRUDNE POCZĄTKI TOWARZYSTWA – INICJATYWA Z ROKU 1907

W zespole *Namiestnictwa Galicyjskiego* przechowywanym w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie, znajduje się statut *Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy z siedzibą w Wadowicach*¹⁰. Na jego podstawie możemy stwierdzić, iż inicjatywa powołania Towarzystwa, dbającego o estetykę miasta i jego okolic, sięga kwietnia roku 1907. Wówczas to jedenastu członków założycieli Towarzystwa sygnowało jego pierwotny statut. Wśród zidentyfikowanych protoplastów stowarzyszenia byli m. in. znani decydenci miejscy i osoby o wysokim statusie społecznym, jak: ówczesny burmistrz Wadowic – Jan Iwański, prezes gminy żydowskiej i członek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” – dr Izidor Daniel, radca sądu okręgowego – Władysław Majewski, długoletni dyrektor wadowickiego gimnazjum – Seweryn Arzt, a także dr Feliks Rosner i dr Zygmunt Lewandowski¹¹. Statut Towarzystwa został zgodnie z § 5 wspomnianej już ustawy z 15 listopada 1867 r. sporządzony w pięciu egzemplarzach, które następnie, po ich akceptacji przez Starostwo powiatowe w dniu 26 kwietnia 1907 r., zostały wysłane do zatwierdzenia przez Namiestnictwo lwowskie¹², gdyż *na żądanie stowarzyszenia ma Władza krajowa rzeczonemu stowarzyszeniu, jeżeli zakaz nie nastąpił, lub w drodze rekursu znowu zniesionym został, istnienie jego wedle osnovy przedłożonych statutów poświadczyć, a takie poświadczenie dowodzić będzie, że stowarzyszenie dla publicznych i cywilnych stosunków prawnie istnieje* (§ 9 Ustawy o prawie stowarzyszeń)¹³. Władza krajowa zatwierdziła ostatecznie statut Towarzystwa (po jego uprzednim przeanalizowaniu w odniesieniu do obowiązującej ustawy z 1867 r.) protokołem nr 2305 w dniu 16 maja 1907 r., co w konsekwencji oznaczało jego prawne zalegalizowanie. Wadowickie Towarzystwo zostało zarejestrowane w tomie II katastru

---

10 CPAHU/ Lwów: *Pismo starostwa w mieście Wadowice dla zatwierdzenia zmian statutowych towarzystwa: „Towarzystwo upiększania miasta Wadowic i okolicy 1907 – 1912* (dalej: *Pismo Starostwa*), zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 1237, k. 3.

11 Tamże, k. 1.

12 Tamże

13 *Ustawa o prawie stowarzyszeń z dnia 15 XI 1867 r., Lwów 1867, s. 276.*

stowarzyszeń na stronie 776 pod pozycją nr 56¹⁴. W dniu 3 czerwca 1907 r. władza krajowa przekazała protokół z rejestracji stowarzyszenia do ekspedycji, z adnotacją, iż *Namiestnictwo przesyła p. c.k. staroście dwa egzemplarze statutu „Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolic” z siedzibą w Wadowicach z poleceniem, aby jeden egzemplarz doręczył założycielom do rąk Dr Jana Iwańskiego w Wadowicach z oznajmieniem że c.k. Namiestnictwo nie zakazuje zawiązania się tego stowarzyszenia [...] ¹⁵. Drugi egzemplarz statutu został przekazany Starostwu powiatowemu do przechowania w aktach, w celu ustawowego nadzoru nad nowo powołanym stowarzyszeniem. W archiwaliach Namiestnictwa znajduje się również protokół stwierdzający, iż jedna kopia statutu zgodnie z rozporządzeniem z lutego 1885 r. przesłana została ze Lwowa do Centralnej Komisji Statystycznej z siedzibą w Wiedniu (*Wird der K.K. statistischen Central – Kommission in Wien unter Anschluss eines Exemplars der hiemit bescheinigten Statuten in Gemässheit des Erlasses Februar 1885 zum Amtsgebrauche übermittelt*)¹⁶. „Towarzystwo Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy”, mimo zakończonej sukcesem – w połowie roku 1907 – rejestracji swojego statutu przez Władzę krajową we Lwowie, nie zorganizowało się, co potwierdza *Wykaz A i B Starostwa wadowickiego w sprawie stowarzyszeń niepolitycznych istniejących w roku 1910*, gdzie przy pozycji nr 96 dotyczącej działalności omawianego Towarzystwa znajduje się adnotacja *nie ukonstytuowało się*¹⁷. Z perspektywy mijającego od tamtych wydarzeń wieku, trudno jednoznacznie stwierdzić, jaka była przyczyna takiego stanu rzeczy. Najprawdopodobniej nie bez znaczenia dla decyzji członków założycieli Towarzystwa był fakt, iż właśnie w roku 1907 zmarli główni inicjatorzy zakładanego stowarzyszenia, a mianowicie burmistrz Jan Iwański (zmarł w sierpniu 1907 r.) i dyrektor wadowickiego gimnazjum Seweryn Arzt¹⁸ (zmarł w lipcu 1907 r.). Ponadto w Wadowicach rozgorzała rywalizacja polityczna o sukcesę po zmarłym burmistrzu, co zapewne również nie sprzyjało działalności Towarzystwa, w skład którego wchodziły m. in. osoby stanowiące establishment społeczno-polityczny miasta¹⁹. Ipso facta, mimo nieukonstytuowania się pierwotnego „Towarzystwa Upiększania*

14 CPAHU/ Lwów: *Pismo starostwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 1237, k. 7.

15 Tamże

16 Tamże, k. 8.

17 CPAHU / Lwów: *Wykaz A i B Starostwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 5884, k. 8.

18 Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie / oddział III ul. Sienna (dalej: WAP Kraków / o. III ul. Sienna): *Akta luźne miast i wsi – Wadowice, Akta dotyczące miasta Wadowice 1884 – 1930* – dar prof. Teofila Klimy nr arch. 69/ 36 (dalej: *Akta luźne miast i wsi – Wadowice*); Inwentarz Tymczasowy (dalej: IT), sygn. 280 C, k. 1103; G. Studnicki, *Kto był kim w Wadowicach?*, Wadowice 2004, s. 7.

19 WAP Kraków / o. III ul. Sienna: *Zbiór Klimy 3* (dalej: *Klima 3*), IT, sygn. Zb. Kl. 3, k. 143.

Miasta Wadowic i Okolicy” w roku 1907, należy zaznaczyć, iż właśnie stricte w oparciu o wówczas opracowany statut (przy wprowadzonych kilku zmianach), Towarzystwo zostało odrestaurowane na przełomie lat 1911–1912.

PIERWOTNY STATUT TOWARZYSTWA (1907 R.)

Zgodnie ze statutem ułożonym w roku 1907 celem nadrzędnym „Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” było *upiększanie najprzód miasta Wadowic a następnie wedle możliwości i okolicy przez zakładanie parków, ogrodów i sadzenie drzew, wnoszenie posągów, urządzenie spacerów, upiększenie budynków już istniejących, urządzenie wszelkich zakładów do upiększania i wygody służących, stawianie ławek, namiotów, drogowskazów itp.*²⁰. Środki finansowe, niezbędne do prowadzenia statutowej działalności, Towarzystwo osiągało z własnych składek członkowskich, darowizn, a także z tytułu zorganizowanych pod jego auspicjami loterii fantowych, koncertów i uroczystości towarzysko-kulturalnych.

W kwestii przynależności do stowarzyszenia organem decyzyjnym był Wydział Towarzystwa, który przyjmował nowych członków, a także wykluczał dotychczasowych, co mogło być przykładowo konsekwencją nieopłacenia składek członkowskich. Osobom wykluczonym ze stowarzyszenia przysługiwało prawo odwołania się od decyzji Wydziału do Walnego Zgromadzenia. Członkowie posiadali specjalne karty legitymacyjne potwierdzające przynależność danej osoby do Towarzystwa. Do obowiązków członków stowarzyszenia, poza wpłacaniem wspomianej składki pieniężnej wynoszącej 50 halerzy w skali miesiąca i uprzednim uregulowaniu wpisowego w wysokości 1 korony, było *popieranie według możliwości celów Towarzystwa i zjednywanie temuż nowych członków*²¹. Jednocześnie przywilejem każdej osoby należącej do TUMWiO było uczestniczenie w obradach Walnego Zgromadzenia, prawo stawiania podczas trwania debaty wniosków, a także, przysługujące każdemu członkowi, czynne i bierne prawo wyborcze do Wydziału. Organy Towarzystwa stanowiły: Walne Zgromadzenie i Wydział²².

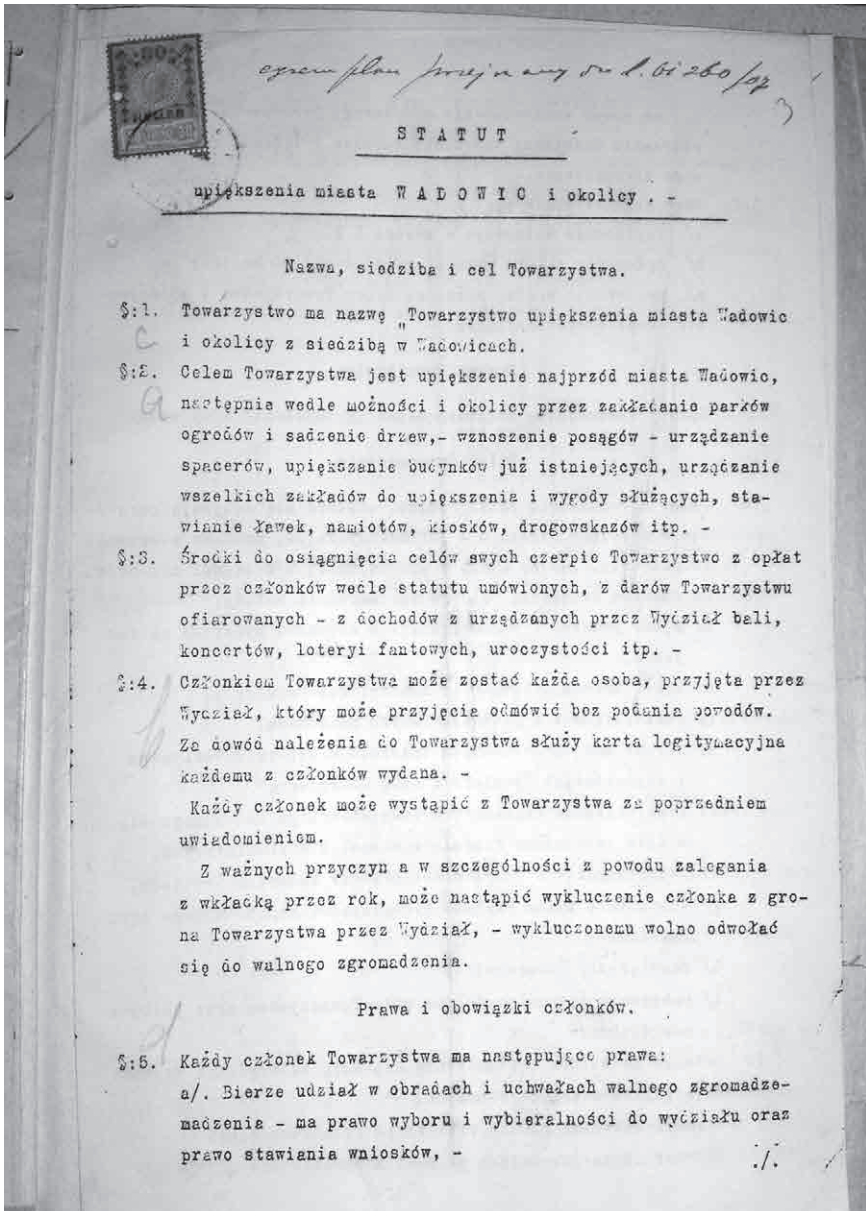
Walne Zgromadzenie odbywać się miało – zwyczajnie – raz w roku w miesiącu styczniu – nadzwyczajnie – wedle potrzeby na żądanie 1/5 części członków. W gestii prezesa Towarzystwa lub, w jego zastępstwie, wiceprezesa pozostawała prerogatywa zwoływania Zgromadzenia. Uchwały podczas Walnego Zgromadzenia zapadać

---

20 CPAHU/ Lwów: *Pismo starostwa*, zespół nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 1237, k. 3.

21 Tamże

22 Tamże

Druga karta statutu „Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” z roku 1907 (fot. ze zbiorów CPAHU we Lwowie).

miały bezwzględną większością głosów, przy czym quorum wynosiło połowę zarejestrowanych członków. W przypadku podejmowania uchwał wyjątkowych dotyczących kwestii: nabywania lub pozbywania się nieruchomości, wprowadzania zmian statutowych lub rozwiązywania Towarzystwa, do ich przegłosowania niezbędne było poparcie 2/3 głosów osób zebranych²³. Przy czym zgodnie z *Ustawą o stowarzyszeniach* z listopada 1867 roku, osoby nie będące członkami stowarzyszenia ani zaproszonymi gośćmi nie mogły brać udziału w naradach Walnego Zgromadzenia (§ 14)²⁴. Do zakresu działania tego organu należały:

- a) Wybór prezesa, wiceprezesa i sześciu członków wydziału na rok jeden.
- b) Wybór trzech członków do komisji kontrolującej.
- c) Rozstrzyganie o przedstawionych wnioskach.
- d) Obrady nad sprawozdaniem Wydziału o stanie Towarzystwa i czynnościach Wydziału z roku ubiegłego.
- e) Roztrząsanie rachunków z roku ubiegłego kończącego się w dniu ostatniego grudnia i udzielanie absolutorium.
- f) Rozstrzyganie o zażaleniach przeciw uchwałom Wydziału.
- g) Uchwalanie zmian statutu i regulaminu obrad Walnego Zgromadzenia.
- h) Rozwiązanie Towarzystwa.
- i) Nabywanie nieruchomości na cele Towarzystwa oraz pozbywanie się tychże²⁵.

Wydział stowarzyszenia składał się, jak już wspomniano, z prezesa, wiceprezesa i sześciu członków. Uchwały Wydziału były podejmowane bezwzględną większością głosów, jednakże niezbędną do podejmowania wiążących decyzji była obecność przewodniczącego Wydziału (prezesa lub wiceprezesa) i przynajmniej czterech jego członków. Spośród własnego grona członkowie Wydziału wybierali sekretarza, czyli osobę prowadzącą kancelarię Towarzystwa, a także skarbnika regulującego – zgodnie z uchwałami omawianego organu wykonawczego – sprawy fiskalne stowarzyszenia. Do zadań statutowych Wydziału należały:

- a) Przyjmowanie i wykluczanie członków.
- b) Przygotowywanie spraw, których załatwienie należy do Walnego Zgromadzenia.
- c) Wykonywanie uchwał Walnego Zgromadzenia.
- d) Zarząd majątkiem Towarzystwa (składającego się z nabytych nieruchomości, ruchomości, a także z dochodów stowarzyszenia) i składanie coroczne rachunków z tego majątku.

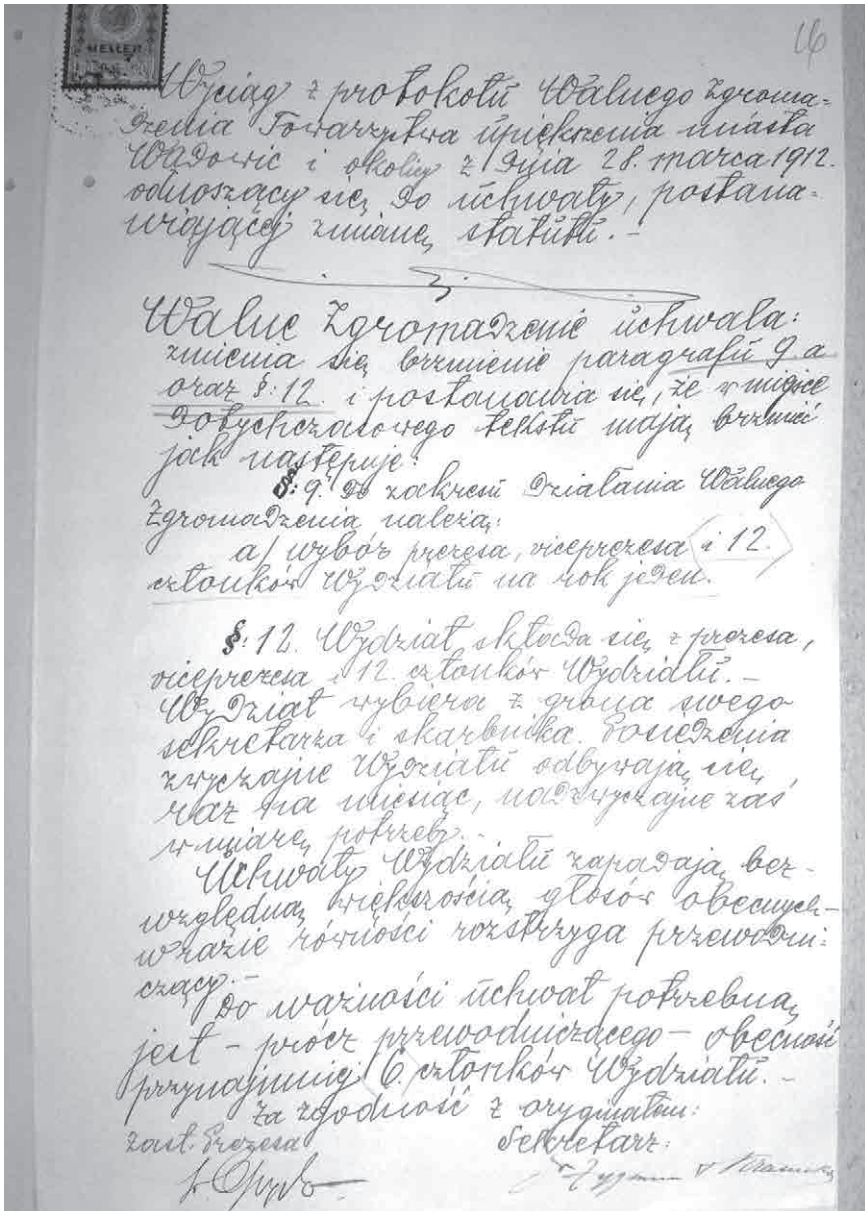
---

23 Tamże, k. 3–4.

24 *Ustawa o prawie stowarzyszeń z dnia 15 XI 1867 r.*, Lwów 1867, s. 277.

25 CPAHU/ Lwów: *Pismo starostwa*, zespol nr 146 (Namiestnictwo Galicyjskie), sygn. akt 1237, k. 3.

Fot. 2 - Wyciąg z protokołu Walnego Zgromadzenia „Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” z marca 1912 r., postanawiającego zmianę statutu (fot. ze zbiorów CPAHU we Lwowie).

- e) *Staranie się o przysporzenie Towarzystwu funduszków w sposób statutami dopuszczalny.*
- f) *Przyzwolenie na wydatki pieniężne połączone ze zwykłym zarządem.*
- g) *Uchwalanie regulaminu swoich obrad i czynności.*
- h) *Powzięcie uchwał, co do wykonać się mających projektów i proponowanych wydatków²⁶.*

Według statutu, reprezentantem Towarzystwa w relacjach z władzami rządowymi (Starostwo powiatowe) i władzami autonomicznymi (Rada gminna i Magistrat) był wybierany przez Walne Zgromadzenie – prezes, do którego prerogatyw należało wspomniane już zwoływanie Zgromadzenia i posiedzeń Wydziału, a następnie kierowanie pracami tychże, przestrzeganie regulaminów i statutu Towarzystwa, a także wykonywanie uchwał obydwu wspomnianych organów stowarzyszenia²⁷.

Przy „Towarzystwie Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” funkcjonowały również tzw. Sądy polubowne, które powołane zostały do rozwiązywania ewentualnych sporów pomiędzy członkami stowarzyszenia. Sądy składały się z sędziów wydelegowanych przez zainteresowane strony, sędziowie ci następnie wybierali niezależnego superarbitra zobligowanego ostatecznie do wydania obiektywnego sądu.

Paragraf 20 statutu zastrzegał, iż w przypadku rozwiązania Towarzystwa, cały jego majątek miał być przekazany gminie miasta Wadowice z zastrzeżeniem, iż wykorzystany on zostanie do celów, któremu służyło niniejsze stowarzyszenie²⁸.

UKONSTYTUOWANIE SIĘ TOWARZYSTWA W LATACH 1911–1912

Idea restauracji Towarzystwa odpowiedzialnego za kultywowanie estetycznego wizerunku miasta Wadowice została sformułowana już w roku 1911. Nowo ukonstytuowane „Towarzystwo Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” w dniu 28 marca 1912 r. przeprowadziło Walne Zgromadzenie, które zmieniło dwa paragrafy w porównaniu do uprzednio zarejestrowanego statutu. Zmianie uległ § 9 podpunkt a), w którym zwiększono liczbę członków Wydziału z sześciu do dwunastu, a także § 12 stwierdzający odtąd, iż: *Wydział składa się z prezesa, wiceprezesa i dwunastu członków Wydziału. Wydział wybiera z grona swego sekretarza i skarbnika.*

---

26 Tamże, k. 4.

27 Tamże

28 Tamże

Posiedzenia zwyczajne Wydziału odbywają się raz na miesiąc, nadzwyczajne zaś w miarę potrzeby [...] Do ważności uchwał potrzebna jest – prócz przewodniczącego – obecność przynajmniej sześciu członków Wydziału (por. rozdz. Pierwotny statut Towarzystwa)²⁹. W dniu 20 maja 1912 r. do Namiestnictwa Galicyjskiego dotarło pismo z c.k. Starostwa powiatowego w Wadowicach o następującej treści: *Mamy zaszczyt przedłożyć w pięciu egzemplarzach zmieniony statut Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy oraz odpis dotyczący uchwały Walnego Zgromadzenia z prośbą o zatwierdzenie (Wadowice dnia 15 maja 1912 r.)* – dokument został sygnowany m. in. przez zastępcę prezesa stowarzyszenia i jednocześnie burmistrza Wadowic Franciszka Opydo³⁰. Namiestnictwo lwowskie w dniu 10 czerwca 1912 r. po uprzednim zaakceptowaniu powyższych zmian statutowych, przesłało prerעדagowany statut do registratury, gdzie wpisano go do III tomu katastru stowarzyszeń pod pozycją nr 8 (204). Jedna kopia zmienionego statutu została przekazana, podobnie jak w roku 1907, do zdeponowania w archiwum Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu, z kolei dwie przesłano do Starosty wadowickiego, z poleceniem dostarczenia jednego egzemplarza wiceprezesowi Towarzystwa Franciszkowi Opydo³¹. Tym samym w czerwcu 1912 r. zakończony został proces reaktywacji i konstytuowania się nowych władz „Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” z prezesem Stanisławem Kuzią na czele³².

„WADOWICKIE TUSCULUM”³³

Najważniejszą inicjatywą „Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” w okresie poprzedzającym wybuch Wielkiej Wojny było założenie dla mieszkańców miasta i gminy „wadowickiego Tusculum” – parku miejskiego, miejsca przeznaczonego na rekreację i wypoczynek w czasie wolnym od codziennych zajęć. Park ów został usytuowany w rejonie Wadowic, zwanym wtenczas „Górnica” – na gruntach miejskich zakupionych przez gminę w latach 1905–1912. Zapewne nie

29 Tamże, k. 16.

30 Tamże, k. 10.

31 Tamże, k. 17.

32 R. A. Gajczak, *Wadowickie ślady historii*, Wadowice 1987, s. 31; M. Drozd, *Organizacja i działalność gminy miejskiej w Wadowicach w latach 1866 – 1914* [w:] *Królewskie, wolne miasto Wadowice* pod red. A. Nowakowskiego, Warszawa 1994, s. 75; R. A. Gajczak, *Wadowice – miasto papieskie*, wyd. Michalineum 1995 r., s. 45.

33 Tusculum – od łac., ciche odludne miejsce, miejsce odpoczynku dla mieszkańców miasta. W starożytnym Rzymie miejscowość wypoczynkowa usytuowana w Lacjum, dla znamienitych rzymian.

bez znaczenia dla ówczesnej działalności TUMWiO był fakt, iż właśnie w tych latach urząd burmistrza miasta pełnili: jeden z założycieli Towarzystwa w roku 1907 – Jan Iwański, a następnie wiceprezes stowarzyszenia – Franciszek Opydo. Z zachowanej dokumentacji archiwalnej możemy jednoznacznie stwierdzić, iż część wspomnianych gruntów o powierzchni 321 sążni³⁴, została zakupiona przez gminę miejską od Izaaka Hupperta w dniu 31 maja 1905 r. za kwotę 300 koron i, jak już wówczas stwierdzono w uchwale rady miejskiej, zakupu tego dokonano *celem ewentualnego urządzenia parku miejskiego na Górnicy* (parcela gminna o nr 911/4)³⁵. Należy także zaznaczyć, iż grunty te obciążone były w połowie roku 1905 zobowiązaniami hipotecznymi, w tym m.in. długiem 139 koron i 81 halerzy na rzecz dr Wilhelma Haasa, które Izaak Huppert zobligował się *własnym kosztem wykreślić*³⁶. W dniu 2 kwietnia 1909 r. radni miejscy zdecydowali się wydzierżawić w „Górnicy” działki o łącznej powierzchni 2918 sążni kwadratowych, zakupione wcześniej od Hupperta, niejakiemu Władysławowi Góralczykowi (parcelle te oznaczone zostały numerami gruntów: 918, 919/1, 919/2, 920 i 921 – patrz fot. nr 3). Termin dzierżawy został ustalony na okres od dnia 1 kwietnia 1909 r. do 31 grudnia 1911 r. za roczną opłatą 68 koron³⁷. Z tego faktu należy

34 Sążeń – dawna miara długości równa sześciu stopom czyli 190 centymetrom.

35 Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach / oddział Oświęcim: *Protokoły Posiedzeń Rady Gminnej m. Wadowic z lat 1905, 1909 – 1910*, sygn. MW 8, k. 325.

36 Tamże

37 Tamże, k. 322.

wnioskować, iż, mimo wykupu gruntów w tym rejonie miasta pod przyszły park rekreacyjno – wypoczynkowy, nie planowano rozpocząć jego instalacji przed rokiem 1912. Tak więc dopiero reaktywacja TUMWiO przyspieszyła realizację koncepcji budowy parku miejskiego. W dniu 24 maja 1912 r. sporządzony został zarys mapy katastralnej parceli nabytych uprzednio przez miasto na „Górnicy”

Fot. 3 – Plan gruntów nabytych na „Górnicy” w Wadowicach, z przeznaczeniem pod park miejski im. A. Mickiewicza – maj 1912 r. (fot. ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie).

163

Lista płacy

kwota za roboty wsi zatrudnionych w parku 9a 9b 9c 9d

Imię i Nazwisko	Pracownik				Pracownik			
	Pracownik	Pracownik	Pracownik	Pracownik	Pracownik	Pracownik	Pracownik	Pracownik
1. Dębicki Franciszek	12	11	3	2	9	00		
2. Patek Henryk	12	12	2	00	3	00		
3. Woźniak Jan	12	14	2	00	3	50		
<i>Razem 14. 14. 50. 00</i>								

Wadowice dnia 13 grudnia 1913.

Władimir
(w. Nr 118)
Franciszek Drstička
skarbnik

Fot. 4. – Zachowana lista płac robotników zatrudnionych w parku miejskim w Wadowicach w okresie od 9 XII do 13 XII 1913 r. (fot. ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie).

Nr. **112** *Rozchód 1913*
1.92

Asygnacya.

Kasa 178

wypłaci — ~~przyjmie~~ *oponowikowi Fr. Drstičce*
à wstępną
za *pracę w parku*
kwotę *65* Kor. — hal.

Wadowice, dnia *29/11* 1913

Przewodniczący: *[Signature]* Sekretarz: *[Signature]*

Fot. 5. – Asygnata potwierdzająca wypłatę ogrodnikowi miejskiemu Franciszkowi Drstičce kwoty 65 koron, za pracę wykonaną w parku miejskim w miesiącu listopadzie (fot. ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie).

z przeznaczeniem właśnie pod park, któremu nadano imię, Adama Mickiewicza³⁸. Jak podaje Marek Drozd gmina zakupiła na potrzeby „wadowickiego Tusculum” do roku 1912 w sumie 5 ha i 12 a terenów. Członkowie „Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” nie zaprzestali działalności wraz z założeniem parku miejskiego w roku 1912. W latach kolejnych rozpoczęli prace nad rozbudową jego infrastruktury, nie zapominając jednocześnie o potrzebie uregulowania znajdującego się na obszarze parku drzewostanu. Jak wynika z zachowanej dokumentacji, Towarzystwo w samym tylko listopadzie i grudniu 1913 r. zatrudniało do tymczasowej pracy w parku, w sumie aż dziewięciu pracowników, w tym m. in. ogrodnika miejskiego Franciszek Drstičkę³⁹. W miesiącu listopadzie, za poczynione usługi na rzecz Towarzystwa, skarbnik stowarzyszenia wypłacił wspomnianemu ogrodnikowi 65 koron (patrz fot. nr 5)⁴⁰.

38 WAP Kraków / o. III ul. Sienna: *Akta luźne miast i wsi – Wadowice*, IT, sygn. 280 C, k. 1197.

39 WAP Kraków / o. III ul. Sienna: *Klima 3*, IT, sygn. Zb. Kl. 3, k. 163, 175, 191, 197.

40 Tamże, k. 179.

SCHRONISKO
„GÓRNICA“

w „Parku Mickiewicza
dla zabaw ruchowych
uczającej się młodzieży“
w WADOWICACH.

Dochód z tych kart
użyty zostanie w poło-
wie na dokonczenie
schroniska, w połowie
dla Wadovickiej fun-
dacji INWALIDOW.

SCHUTZHAUS
„GÓRNICA“

im „Mickiewicz - Park
für Bewegungsspiele der
Schuljugend“
in WADOWICE.

Der Ertrag dieser Kar-
ten wird zur Hälfte zur
Vollendung des Schutz-
hauses, zur Hälfte für
die Wadowicer INVA-
LIDEN-Stiftung ver-
wendet.

**Lista pracowników zatrudnionych do pracy w parku miejskim
od 17 listopada do 20 grudnia 1913 r.⁴¹.**

Dane pracownika	Czas pracy (w dniach)	Wynagrodzenie (w koronach)
Drstička Franciszek	14	37
Figura Zygmunt	4 ¹ / ₂	8,10
Krakowin Dominik	7	14
Putek Wawrzyniec	15 ³ / ₄	31,50
Śliwa Jan	4	8
Woźniak Jan	16	32
Zawiła Jan	14 ¹ / ₄	28,50
Zawiła Karol	4 ¹ / ₂	7,20
Żmija Marcin	4	8

Wśród najważniejszych inwestycji poczynionych w parku im. Adama Mickiewicza w latach 1913–1914 była zakończona sukcesem budowa Schroniska Młodzieżowego „Górnica”⁴². Ponadto decyzją władz TUMWiO wykonywano

41 Tamże

42 R. A. Gajczak, *Wadowickie ślady historii*, Wadowice 1987, s. 31; M. Drozd, jw., s. 75.

mniejsze prace instalatorsko – renowacyjne, jak przykładowo *obrobienie kamienia przy studni w parku, przy jednoczesnym rozszerzeniu rezerwuaru i otworu odpływowego przez majstra kamieniarskiego Wojciecha Filka w listopadzie 1913 r.*⁴³. W tym samym czasie za kwotę 225 koron i 75 halerzy zakupiono 1224 sadzonki do założenia szkółki drzewek w parku miejskim⁴⁴.

W czasie wojny – jak wynika z relacji wadowickiego kronikarza OO. Karmelitów Bosych – teren parku w związku z bardzo trudną sytuacją żywnościową w powiecie wadowickim, został częściowo zajęty przez Starostwo pod grunty uprawne. Mianowicie, w zapisie kronikarskim z dnia 24 sierpnia 1917 r. znajdujemy informację, że *przed kilku dniami było słychać w nocy w parku, jak tam złodziei złapanych przy kradzieży kartofli starostowych obrabiano, jak ci prosili i kradzieży się na przyszłość wyrzekali*⁴⁵. W okresie międzywojennym – z inicjatywy „Towarzystwa Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy” – park miejski uzyskał splendor. Członkowie Towarzystwa, mimo początkowych trudności z ukonstytuowaniem się w latach 1907–1910, dbali o estetykę miasta i okolic Wadowic przez blisko 50 lat, do czasu, kiedy to – jak wspomina Roman A. Gajczak – wraz ze śmiercią jednego z jego wybitniejszych członków, Czesława Panczakiewicza stowarzyszenie zaprzestało swojej aktywnej działalności⁴⁶.

Wykaz skrótów:

CPAHU – Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie

TUMWiO – Towarzystwo Upiększania Miasta Wadowic i Okolicy

WAP – Wojewódzkie Archiwum Państwowe

Konrad Meus – doktorant Wydziału Humanistycznego Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie.

---

43 WAP Kraków / o. III ul. Sienna: *Klima* 3, IT, sygn. Zb. Kl. 3, k. 183.

44 Tamże, k. 167.

45 *Kronika klasztoru OO Karmelitów bosych w Wadowicach za lata 1917–1930*, t. II, s. 52.

46 R. A. Gajczak, *iw.*, s. 32.